

**मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५
लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक**

प्रस्तावना : मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५ लाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७२” रहेकोछ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५ को प्रस्तावनामा संशोधन** : मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५ (यस पछि “मूल ऐन” भनिएको) को प्रस्तावनाको शुरुमा “मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने,” भन्ने शब्दहरू थपिएका छन् ।

३. **मूल ऐनको दफा २ मा संशोधन** : मूल ऐनको दफा २ को,-

(१) खण्ड (क) पछि देहायका खण्ड (क१), (क२) र (क३) थपिएका छन् :-

“(क१) “मस्तिष्क मृत्यु (ब्रेन डेथ)” भन्नाले मस्तिष्क स्टेम (ब्रेन स्टेम) को मृत्यु सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले मस्तिष्कको ग्रहण गर्ने (रिसेप्टिभ) र प्रतिक्रिया दिने (रेस्पान्सिभ) क्रियाकलापमा अप्रत्यावर्तनीय क्षति भएको अवस्थालाई समेत जनाउँछ ।

स्पष्टीकरण “मस्तिष्क स्टेम (ब्रेन स्टेम)” भन्नाले सेरेब्रम र स्पाइनल कर्डलाई जोड्ने बीचको मिड ब्रेन, पन्स र मेडुला अब्लड्गोटा सम्भन्नु पर्छ ।

(क२) “अप्रत्यावर्तनीय क्षति (इरिभर्सेवल ड्यामेज)” भन्नाले मस्तिष्कको क्रियाकलाप पुनः काममा आउन नसक्ने गरी पूर्ण रूपमा क्षति भएको अवस्था सम्भन्नु पर्छ ।

- (क३) “मन्त्रालय” भन्नाले स्वास्थ्य मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।”
- (२) खण्ड (ज) को अन्त्यमा “र सो शब्दले दफा १२छ. बमोजिमको चिकित्सकको टोलीलाई समेत जनाउँछ ।” भन्ने वाक्यांश थपिएको छ ।
- (३) खण्ड (ज) र (ठ) को सट्टा देहायका खण्ड (ज) र (ठ) राखिएका छन् :-

“(ज) “दाता” भन्नाले अङ्ग दान गर्ने व्यक्ति सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले मृतकको हकमा त्यस्तो मृतकको अङ्ग दान गर्ने निजको परिवारको सदस्यलाई समेत जनाउँछ ।

स्पष्टीकरण: “परिवारको सदस्य” भन्नाले प्राथमिकताक्रम अनुसार क्रमशः पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, दाजु, भाई, दिदी, बहिनी, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी, सासु, ससुरा सम्भन्नु पर्छ ।

(ठ) “नजिकको नातेदार” भन्नाले अङ्ग ग्रहण गर्ने व्यक्तिको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, बाबु, आमा, धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राख्ने बाबु आमा, सौतेनी बाबु, सौतेनी आमा, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी, दाजु, भाई, दिदी, बहिनी, ठूलोबाबु, ठूलीआमा, काका, काकी, सानोबाबु, सानीआमा, भतिजा, भतिजी, सासु, ससुरा, जेठाजु, जेठानी, देउरानी, नन्द, देवर, भाउजु, बृहारी, मामा, माइजु, भान्जा, भान्जी, साला, साली, फूपु, फूपाजु, आमाजु, भदा, भदै, भिनाजु, ज्वाईं, जेठान सम्भन्नु पर्छ ।

तर धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, धर्मपुत्र धर्मपुत्री राख्ने बाबुआमा र वैवाहिक सम्बन्धबाट कायम भएको नाता सम्बन्धको हकमा कम्तीमा दुई वर्षदेखि अटुट रुपमा नाता सम्बन्ध कायम रहि आएको हुनु पर्नेछ ।

४. **मूल ऐनको दफा १२ मा संशोधन :** मूल ऐनको दफा १२ को,-
- (१) उपदफा (१) को खण्ड (ग) र (घ) को सट्टा देहायका खण्ड (ग) र (घ) राखिएका छन्:-

- “(ग) प्रतिनिधि (राजपत्रांकित प्रथम श्रेणी वा सो सरह), मन्त्रालय -सदस्य
 (घ) प्रतिनिधि, कानून, न्याय, तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय -सदस्य”

(२) उपदफा (३) भिकिएको छ ।

५. मूल ऐनमा परिच्छेद ३क. थप : मूल ऐनको परिच्छेद-३ पछि, देहायको परिच्छेद-३क. थपिएको छ :-

“परिच्छेद -३क.

मस्तिष्क मृत्यु सम्बन्धी

१२क. स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु पर्ने : चिकित्सकले दफा १२ख. को प्रयोजनको लागि कुनै विरामीको परीक्षण गर्नु अघि त्यस्तो विरामीको तोकिए बमोजिम प्रारम्भिक स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।

१२ख. मस्तिष्कको पूर्ण क्षति भए नभएको अवस्था यकिन गर्नको लागि परीक्षण गर्न सक्ने : (१) चिकित्सकले कुनै विरामीमा देहायको अवस्था विद्यमान भएमा मात्र त्यस्ता विरामीको मस्तिष्कको पूर्ण क्षति भए वा नभएको अवस्था यकिन गर्नको लागि स्वास्थ्य परीक्षण गर्न सक्नेछ :-

(क) अप्रत्यावर्तनीय क्षति भएको,

(ख) मस्तिष्क स्टेममा कुनै प्रतिक्रिया नभएको,

(ग) विरामीको शरीरमा प्राकृतिक रूपमा स्वास प्रश्वास नभएको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्य परीक्षण गर्नको लागि चिकित्सकले विरामीको परिवारको कुनै सदस्यको लिखित सहमति लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्य परीक्षण गरिनु पर्ने विरामीको परिवारको कुनै सदस्य उपलब्ध नभएमा वा वेवारिसे विरामीको हकमा चिकित्सकले सम्बन्धित स्वास्थ्य

संस्थाको प्रमुख र जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अधिकृतस्तरको प्रतिनिधिको रोहवरमा विरामीको स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाको प्रमुखबाटै गरिने भएमा सो स्वास्थ्य संस्थाका अन्य वरिष्ठ चिकित्सकलाई उपदफा (३) बमोजिम रोहवरमा राख्नु पर्नेछ ।

(५) चिकित्सकले उपदफा (१) बमोजिम गरेको स्वास्थ्य परीक्षणबाट विरामीको मस्तिष्कको अप्रत्यावर्तनीय क्षति भएको, मस्तिष्क स्टेममा प्रतिक्रिया नभएको तथा विरामीको शरीरमा प्राकृतिक रूपमा स्वास प्रशवास भएको नदेखिएमा मस्तिष्क मृत्यु भएको सुनिश्चित गर्न त्यसरी स्वास्थ्य परीक्षण गरेको छ, घण्टा पछि विरामीको पुनः स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।

१२ग.

स्वास्थ्य परीक्षण गर्न नहुने : दफा १२ख. मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि चिकित्सकले देहायको कुनै अवस्थामा विरामीको मस्तिष्कको पूर्ण क्षति भए वा नभएको अवस्था यकिन गर्नको लागि विरामीको स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु हुँदैन:-

- (क) रोगको निदान नभएको,
- (ख) विरामीको शरीरमा न्यूनतम तापक्रम पैतीस डिग्री सेल्सियस भन्दा कम भएको,
- (ग) विरामीको शरीरमा न्यूनतम रक्तचाप (सिस्टोलिक नब्बे मिलिमिटर मर्करीभन्दा कम) भएको,
- (घ) विरामीको आन्तरिक ग्रन्थीमा असन्तुलन भएको,
- (ङ) विरामी लट्ठ पार्ने औषधिको प्रयोगबाट मुच्छ्रा परेको ।

स्पष्टीकरण: यस खण्डको प्रयोजनको लागि “लट्ठ पार्ने औषधि” भन्नाले लागू औषध, निद्रा

लगाउने औषधि, अचेत पार्ने औषधि वा मांशपेशी लट्ठयाउने औषधि सम्भन्तु पर्छ ।

१२घ. मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने : (१) दफा १२ख. को उपदफा (५) बमोजिम गरिएको स्वास्थ्य परीक्षणबाट समेत विरामीको मस्तिष्कको मृत्यु भएको देखिएमा चिकित्सकले त्यस्तो विरामीको मस्तिष्क मृत्यु भएको घोषणा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मस्तिष्क मृत्यु भएको घोषणा गरिसकेपछि त्यस्तो विरामीको मृत्यु भएको मानिनेछ ।

(३) मस्तिष्क मृत्युको घोषणा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१२ङ. मस्तिष्क मृत्युको जानकारी गराउनु पर्ने : (१) दफा १२घ. बमोजिम मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्नु अघि चिकित्सकले विरामीको स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी यथार्थ विवरण सहित विरामीको मस्तिष्क मृत्यु भएको जानकारी निजका परिवारका सदस्यलाई गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै विरामीको परिवारको सदस्य उपलब्ध नभएको वा वेवारिसे विरामीको हकमा चिकित्सकले दफा १२घ. बमोजिम विरामीको मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गरी सो को जानकारी सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय र मन्त्रालयलाई गराउनु पर्नेछ ।

१२च. चिकित्सकको योग्यता : देहाय बमोजिमको योग्यता भएको चिकित्सक मात्र मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने काममा संलग्न हुन सक्नेछ :-

(क) चिकित्सा विज्ञानमा कम्तीमा स्नातकोत्तर उपाधि हाँसिल गरी सो विषयसँग सम्बन्धित क्षेत्रमा कम्तीमा पाँच वर्ष काम गरेको,

(ख) नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा विशेषज्ञ चिकित्सकको रूपमा स्थायी दर्ता भएको,

(ग) नेपाली नागरिक ।

- १२छ. चिकित्सकको टोलीद्वारा स्वास्थ्य परीक्षण गर्नुपर्ने : यस परिच्छेद बमोजिम विरामीको स्वास्थ्य परीक्षण तथा विरामीको मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्दा दफा १२च. बमोजिम योग्यता पुगेका चिकित्सकहरूमध्ये विरामीको उपचारमा संलग्न विरामीको रोगसँग सम्बन्धित विशेषज्ञ चिकित्सक सहित कम्तीमा एकजना एनेस्थेसियोलोजिष्ट वा इन्टेन्सिभिष्ट रहेको चिकित्सकको टोलीबाट गर्नु पर्नेछ ।
- १२ज. स्वास्थ्य संस्थामा हुनुपर्ने पूर्वाधार : तोकिए बमोजिमका पूर्वाधार भएका स्वास्थ्य संस्थामा मात्र दफा १२क. र १२ख. बमोजिम विरामीको स्वास्थ्य परीक्षण गर्न सकिनेछ ।
- १२झ. मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्न वा अङ्ग प्रत्यारोपणको कार्यमा संलग्न हुन नपाउने : यस ऐन बमोजिम अङ्ग प्रत्यारोपण गर्ने शल्य चिकित्सक मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने कार्यमा र मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने चिकित्सक अङ्ग प्रत्यारोपणको कार्यमा संलग्न हुन पाउने छैन ।”

६. मूल ऐनमा दफा १४क. थप : मूल ऐनको दफा १४ पछि देहायको दफा १४क. थपिएको छ :-

“१४क. अङ्ग दान दिन सक्ने : (१) देहायका व्यक्तिले विरामीलाई आफ्नो अङ्ग दान दिन सक्नेछ :-

(क) विरामीको नजिकको नातेदार,

(ख) दुई वा दुईभन्दा बढी परिवारका कुनै सदस्यलाई अङ्ग प्रत्यारोपण गर्नु पर्ने अवस्थामा त्यस्ता परिवारका आफ्नो नजिकको नातेदारको अङ्ग नमिली प्रत्यारोपण हुन नसक्ने अवस्था भएमा र त्यसरी प्रत्यारोपण गर्न खोजिएको अङ्ग अर्को परिवारको सदस्यसँग मिल्ने भएमा आपसी सहमतिको आधारमा लिखित रूपमा एक अर्काको परिवारको सदस्यले ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिमको अवस्थामा अङ्ग दान दिने वा अङ्ग ग्रहण गर्न चाहने व्यक्तिले सो व्यहोरा खोली स्वीकृतिको लागि तोकिए बमोजिमको समिति समक्ष तोकिए बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त भएको निवेदनको व्यहोरा जाँचबुझ गर्दा मनासिब देखिएमा सो समितिले सम्बन्धित व्यक्तिहरुलाई अङ्ग दान वा अङ्ग ग्रहण गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम अङ्ग प्रत्यारोपण गर्ने कार्य समानान्तर रूपमा शल्यचिकित्सा गरी एकै पटक गर्नु पर्नेछ ।”

७. **मूल ऐनको दफा १५ मा संशोधन** : मूल ऐनको दफा १५ को उपदफा (१) मा रहेका “सोही दाताको नजिकको नातेदारको” भन्ने शब्दहरुको सट्टा “सम्बन्धित विरामीको” भन्ने शब्दहरु राखी सोही उपदफाको खण्ड (ख) को सट्टा देहायको खण्ड (ख) राखिएको छ :-

“(ख) खण्ड (क) बमोजिमको विरामीलाई दाताले आफ्नो नजिकको नातेदारको सहमति सहित स्वेच्छाले अङ्ग दान गर्न लिखित मञ्जुरी दिएको,”

८. **मूल ऐनको दफा १६ मा संशोधन** : मूल ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) को,-

(१) खण्ड (क) को सट्टा देहायको खण्ड (क) राखिएको छ:-

“(क) जुन व्यक्तिको शरीरबाट अङ्ग भिक्ने हो सो व्यक्तिको मस्तिष्क मृत्यु भइसकेको सम्बन्धित चिकित्सकले घोषणा गरेको,”

(२) खण्ड (ख) पछि देहायको खण्ड (ग) थपिएको छ :-

“(ग) खण्ड (ख) बमोजिम मञ्जुरी नभएको अवस्थामा मृतकको परिवारको कुनै सदस्यले मृतकको शरीरको अङ्ग दान गर्न लिखित मञ्जुरी दिएको ।

तर मृतकले जीवित छदै आफ्नो शरीरको अङ्ग दान नगर्ने लिखित रूपमा इच्छा व्यक्त गरेको भए परिवारको सदस्यले त्यस्तो मृतकको शरीरको अङ्ग दान गर्न सक्ने छैन ।”

(३) उपदफा (२) मा रहेका “खण्ड (ख)” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “खण्ड (ख) र (ग)” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

९. **मूल ऐनमा दफा १६क. थप :** मूल ऐनको दफा १६ पछि देहायको दफा १६क. थपिएको छ :-

“१६क. **सव परीक्षण गर्नु अघि अङ्ग भिक्न सक्ने :** प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मृतकको दूर्घटनाबाटै मृत्यु भएको कुरामा तोकिए बमोजिमको समिति विश्वस्त भएमा सो समितिको स्वीकृतिमा मृतकको सव परीक्षण गर्नु अघि निजको शरीरबाट अङ्ग भिक्न सकिनेछ ।”

१०. **मूल ऐनको दफा १७ मा संशोधन :** मूल ऐनको दफा १७ मा रहेका “दफा १६” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “दफा १६ वा १६क.” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

११. **मूल ऐनमा दफा १७क., १७ख. र १७ग. थप :** मूल ऐनको दफा १७ पछि देहायको दफा १७क., १७ख. र १७ग. थपिएको छ :-

“१७क. **प्राथमिकताको सूची बनाउनु पर्ने :** स्वास्थ्य संस्थाले मृतकको शरीरबाट भिकिएको अङ्ग प्रत्यारोपण गर्ने प्रयोजनको लागि अङ्ग ग्रहण गर्ने व्यक्तिको तोकिए बमोजिम प्राथमिकताक्रमको सूची बनाई अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ ।

१७ख. **समन्वय इकाई तोकने :** (१) दफा १२घ. बमोजिम मस्तिष्क मृत्युको घोषणा भएका व्यक्तिको अङ्ग भिक्ने, भिकेका अङ्गलाई सुरक्षित रूपमा राख्ने, अङ्ग प्रत्यारोपण गर्नुपर्ने व्यक्तिको अभिलेख दुरुस्त राख्ने तथा प्राप्त अङ्गलाई तोकिए बमोजिमको प्राथमिकताक्रम अनुसार वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने प्रयोजनका लागि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी समन्वय इकाई तोकनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम समन्वय इकाई नतोकिएसम्म मानव अङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्र, भक्तपुरले समन्वय इकाईको काम गर्नेछ ।

(३) कुनै अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्रले दफा १२घ. बमोजिम कुनै व्यक्तिको मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गरेमा समन्वय इकाईलाई तुरुन्त जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको जानकारी प्राप्त हुन आएमा समन्वय इकाईले सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थसँग अङ्ग प्रत्यारोपण गर्नको लागि समन्वय गर्नु पर्नेछ ।

(५) मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने सम्बन्धित अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्रले समन्वय इकाईलाई अङ्ग भिकने व्यवस्थाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक सुविधा तथा जनशक्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(६) समन्वय इकाईको अन्य कार्य तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१७ग. **रकम उपलब्ध गराउन सक्ने** : दफा १२घ. बमोजिम मस्तिष्क मृत्युको घोषणा भएको व्यक्तिको अङ्ग प्रत्यारोपण सम्बन्धी क्रियाकलाप भए पश्चात् मस्तिष्क मृत्युको घोषणा गर्ने अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्र, अङ्ग प्रत्यारोपण गर्ने स्वास्थ्य संस्था र मस्तिष्क मृत्युको घोषणा भएको व्यक्तिको परिवारको सदस्यलाई नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमको रकम उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।”

१२. **मूल ऐनको दफा २० मा संशोधन** : मूल ऐनको दफा २० मा रहेका “अङ्ग ग्रहण गर्ने व्यक्तिको मन्जुरी” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “अङ्ग ग्रहण गर्ने व्यक्तिको परिवारका सदस्यको मन्जुरी” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

१३. **मूल ऐनको दफा २३ मा संशोधन** : मूल ऐनको दफा २३ मा रहेका “दफा १३, १४, १५, १६ र १७” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “दफा १२क., १२ख., १२ग., १२घ., १२ङ, १२च, १२छ., १२ज., १२झ., १३, १४, १५, १६ र १७” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

१४. मूल ऐनको दफा २४ मा संशोधन : मूल ऐनको दफा २४ को उपदफा (४) मा रहेका “अङ्ग भिकिने व्यक्ति” भन्ने शब्दहरुको सट्टा “अङ्ग भिकिने जीवित व्यक्ति” भन्ने शब्दहरु राखी सोही उपदफामा रहेका “सर्वस्व सहित” भन्ने शब्दहरु भिकिएका छन् ।
१५. रूपान्तर : मूल ऐनको ठाँउ ठाँउमा रहेका “स्वास्थ्य मन्त्रालय” र “नेपाल सरकार, स्वास्थ्य मन्त्रालय” भन्ने शब्दहरुको सट्टा “मन्त्रालय” भन्ने शब्द राखी रूपान्तर गरिएको छ ।

.....
सभामुख
व्यवस्थापिका-संसद